

Batı Modernliğinin Sınırı ve Çocuk Hakları Sözleşmesi: Kaotik Dünyada Küresel Çocuk Hakları Simulasyonu

ERTAN EĞRİBEL*

Mehmet Deniz Eğribel'e

Verili Çocuk Hakları Yaklaşımına Genel Bir Giriş

“Çocuk hakları” evrensel “insan hakları” gibi modern bir olaydır. Bu yönü ile sosyolojinin konusudur, diğer toplum olayları gibi ortaya çıkış koşulları, düzen, iktidar ve otorite ile ilişkileri içinde ele alınmalıdır. “İnsan hakları” günümüzde en önemli tartışma konularından biridir, sosyoloji, siyaset, hukuk, tarih düzeyinde çeşitli açılardan ele alınıp kıyasıya tartışılmaktadır. Ancak “insan” yerine “çocuk” hakları konulunca tartışmada, eleştirmede bir çekingenlik vardır. Biz hiçbir konuda kendi kendimize yasak koymak istemiyoruz. Konuya korkarak yaklaşma, kurcalamaktan vazgeçme gibi bir niyetimiz yok. Sosyoloji ve çocuk konusundaki sorumluluğumuz nedeniyle mevcut “çocuk hakları düzeni”ni eleştirel bir biçimde ele almaktan çekinmeyeceğiz. Çocuk Hakları Sözleşmesi Batı dünya egemenliğinin değiştii, sınırına geldiği sürekli kriz koşullarında ortaya çıkmıştır. Çocuk Hakları Sözleşmesi, toplumsal ilişkileri ve uluslararası verili düzeni denetim altına alma, yönlendirme, biçimlendirme, mevcut iktidar ve otoriteye süreklilik kazandırma çabasına bağlı olarak hukuki bir metin olarak biçimlenmiştir.

Yaygın anlayışa göre, çocuk hakları insan haklarının bünyesinde olan ama çocuğun kendine özgü gelişme ve gereksinimleri nedeniyle ortaya çıkan, sorunsuz bir biçimde “yetişkenliğe hazırlık/geçiş evresini” ve katılma koşullarını belirtmektedir. Çocuk Hakları Sözleşmesi her hukuk hükmü gibi kendisine tartışılmaz bir tanım, sınırlamalar, kendi kaynağını açıklayacak, uygulamada geçerlilik sağlayacak bir otorite getirmektedir. Bu hükmün ve değerlerin belli özellikleri vardır. Öncelikle, 1- Çocuğa doğumundan itibaren “birey“ olma hakkı getirilmekte, 2-Çocukluğun sınırını 18 yaş

olarak belirlemekte, 3- Çocuğun yaşama, gelişme, korunma ve katılma hakkını kurumsal düzeyde “uluslararası” ortamda kabulünü, 4.- Evrensel ilke (dogma) olarak amaçlamaktadır. Kısaca “bireysel”, “yaşa bağlı” ve “uluslararası”, “evrensel” “ilkeler”dir. Sorunların tanımı ve çözümü “birey/çocuk ile toplum/devlet” arasındaki ikilik ve çelişkide görülmektedir. Ana çerçeve budur. Çeşitli kuramlar, amaç ve uygulamalar bu düzeyde ortaya çıkmaktadır. Daha başlangıçta bu çerçeve sınırlıdır. Verili ilişkilerin dışına çıkmamak üzere kurulmuştur. Verili dünya düzeninin yarattığı sorunlara, bir aşama, sıçrama olmadan kendi içinde kişisel düzeyde çözüm aramaktadır. Çocuk hakları için öne sürülen gerekçeler belli toplumsal olaylarla ve koşullarla bağlantılıdır. Ancak bu hakların kökeni ve koşullarla ilişkisi ne olursa olsun, sonuçta çocuk hakları uygarlıklar-üstü yeni bir ayırım ve kategorinin temeli olmaktadır. Mevcut düzene dayalı çocuk eksensiz amaç, ilke ve düzenlemeler bir kez oluşturulduktan sonra kendi bağımsız kurumları ve kuralları içinde bir işleyiş sağlanmaktadır.

Çocuk hakları düzeni ve ilkeleri toplum içi ve toplumlar arası çelişki ve farklılıklardan, sorunlardan, dünya egemenlik ilişkilerinin üstünde ele alınmıştır. Verili düzenin işleyişi ve yarattığı siyasi, iktisadi, askeri, hukuki, toplumsal sorunlar, toplum içi ve toplumlar arası çelişki ve çatışmalar, soygun, sömürü, şiddet, otorite ve egemenlik ilişkilerinden kaynaklanan problemlerin tanımı dışarda bırakılmıştır, soyut amaç ve ilkeler düzeyinde düzen içi bir uzlaşma öngörülmektedir. Birey/çocuk ile toplum/devlet ikiliği ve çelişkisi içinde sorunlar tanıtılmakta ve bu yönde uluslararası verili düzene uyum/ortaklık sağlanmaya çalışılmaktadır. Toplum içinde çıkar farklılıkları ve toplumlar arasındaki çelişki ve çatışmalar, mevcut dünya egemenlik dengesi/dengesizliği içinde tartışma dışı, mutlak veri olarak kabul edilmektedir. Sorun bu nedenle çocuk-toplum çelişkisi ve uyumu, bu yönde belli amaç ve düzenlemeler, araçlar içinde ele alınmıştır. Çocuk haklarının BM çerçevesi içinde gündeme gelmesi rastlantı değildir. BM Çocuk Hakları Sözleşmesi (BM ÇHS) taraf devletleri yükümlülüklerini iyileştirme ve yükseltme konusunda 54 madde getirmektedir. Bu tanım ve özellikler konunun çerçevesi, sorunların çözümü, biçimlenmesi, denetimi, yönlendirilmesi, otoritesi konusunda kayıtlar oluşturmaktadır. Çocuğa bu bakış açısı “çocuk politikası”na ve “çocuk ideolojisi”ne dönüşmüştür. Uygulamalar mevcut düzen içinde iyileştirmeler, düzenlemeler, yükümlülükler, uzmanlaşmalar, kurumsallaşmalar, reformlar biçimindedir.

Çocuk hakları “şemsiyesi”, verili düzenin/iktidarın getirdiği çözüme dayalı ilişkileri, imkanları güvence altına almak, korumak, sürdürmek, geliştirmek amacıyla ortaya çıkmıştır. Verili düzenin işleyişi sırasında ortaya çıkan eksikliklerden, sorunlardan yola çıkarak ulaşılmaması gereken soyut ilkeleri ve

buna uygun bir yapılanmayı belirtmektedir. Çocuk haklarının amaç olarak tanınması tedrici bir gelişmeyi öngördüğü ve yükümlülükleri azalttığı gibi uluslararası düzenin otorite ve sorumluluğunu, hesap verilebilirliğini, tartışılmasını ortadan kaldırmaktadır. Verili dünya düzeninin işleyişi ve yarattığı sorunların sorumluluğu sözleşmeye taraf olan imzacı devletler ve toplumlar olmaktadır. Özellikle Batı-dışı ülkeler, çocukların beslenmesi, eğitimi, sağlığı, korunması gibi çeşitli alanlarda sorumlu davranmadıkları için toplumca suçlanmaktadır. Doğu toplumlarının çocuğu birey olarak algılamadıkları, ailenin, toplumun, devletin bir uzantısı olarak gördükleri konusundaki suçlamalar giderek Doğu uygarlıklarının, toplumlarının yergisine, aşağılanmasına dönüşmektedir. Batılı veya yerel uluslararası sivil toplum kuruluşlarının yardım, koruma, himayesi altında çocukların yararına yaptıkları işler olumlu görülürken, Doğu'da ailenin, toplumun, devletin himayesinin eleştirilmesinde bir terslik vardır. Elbette Batı-dışı toplumların çocuğa yaklaşımının sınırlılığı, buldukları koşulları aşma konusunda yeni bir alternatif getiremedikleri için eleştirmek mümkündür. Ancak bütün çocuklar için verili dünya egemenlik ilişkilerinin yarattığı koşulları eleştirmek, aşmak da bizim hakkımızdır. Çocuk sorunlarına yaklaşımı, eksiklik ve sorunları birey-toplum ikiliği ve çelişkisiyle sınırlamak yanlıdır. Tarihi, toplumsal koşullardan kopuk, koşulların üstünde/dışındaki çocuk hakları ilkeleri, çocuk-toplum ikiliği ve çelişkisine indirgenerek, koşullar değişmeden/iyileşmeden, sorunların çözümüne yönelik düzenin empoze ettiği bir yapılanmanın koşulu haline gelmektedir.

Çocukluk genel bir toplumsal kategori olarak kendi çıkarlarını temsil eden, kendine yeterli/bağımsız, kendinin bilincinde olan toplumsal bir güç değildir. Birey olarak da sorunları üzerinde etkili olması, dönüştürmesi, yeniden yapılandırması beklenmemelidir. Çocuk hakları kültürü ve bakışı toplumca sahip çıkılan ve uygarlık çözümü içinde ifade edilmesi gereken haklardır. Düzenin kendi yarattığı sorunlar toplumsal düzeyde çözülemediğinden çocuk sorunları bireysel, özel sorunlar olarak kabul edilmiş ve çeşitli uygulama ve düzenlemelere konu olmuştur. İktisadi, kültürel, hukuki, sağlık ve eğitim gibi düzeylerde ortaya çıkan aksaklık ve zaafın temelini tartışmadan, doğrudan çocuğu etkileyen dar anlamda, anlık sorunların acil çözümü için mevcut düzen içinde iyileştirmeler gerçekleştirmek, sistemler kurmak zorunlu görülmüştür. Çocuk Hakları Sözleşmesinde çocuğun yaşam hakkı, gelişim hakkı, korunma hakkı, katılım hakkı bir dizi maddede toplanmıştır. Sözleşme çocukların yüksek yararı için çeşitli hakları ayrıntılı biçimde tanımlamıştır. Çocuğun eksiksiz biçimde gelişme hakkı, zararlı etkilerden, istismar ve sömürden koruma hakkı, aile, kültür, toplumsal yaşama katılma hakkı, çocuğun anne babasından

ayrılmama hakkı, ifade özgürlüğü hakkı, eğitim hakkı, sağlık hakkı gibi bir dizi düzenleme ve hükümler öngörür. Çocuk haklarını kendi içinde genel ilkeler/amaçlar ve kurumsal/araçsal düzenlemeler olmak üzere iki gruba ayırmak mümkündür. 1) Çocuk haklarına dayalı temel ilke ve amaçlar, sivil/medeni ve siyasi haklar düzeyinde mutlak kabul edilen, tüm devletler için geçerli, ortak sabit maddelerdir. Bu kısımdaki ilke ve amaçlar diğer eksikliği, yetersizliği belirtilen ilke ve düzenlemelerin, kullanılan araçların gerekçesini ve yorumunu oluşturur ve yönlendirir. 2) Diğer belirtilen hak ve uygulamalar amaçların gerçekleştirilmesi için gereken kurumsal işleyişi, düzenleme ve biçimleri diğer deyişle araçları belirtmektedir. Çocuk ile ilgili iktisadi, idari, sosyal, kültürel, hukuki, eğitim, sağlık ile ilgili haklar/sorunlarla ilgili belli idari kurumlar oluşturmak ve işletmekle sınırlıdır. Bu amaç ve araçların tanımı gereği hakların işleyişi, yapısı tamamlanmamış bir süreklilik, farklılık ve değişkenlik taşır. Böylece çocuğun yetişkinliğe hazırlık evresinin denetimi, biçimlenmesi, yönlendirilmesi verili düzen ile uyumlu tedrici ve kapalı bir süreç olarak planlanmıştır.

Günümüzde çocuk hakları mevcut insan hakları anlayışının bir uzantısıdır. Çocuk hakları sözleşmesi metni adeta bir hukuk özdeyişleri geçidi gibidir. Bu özdeyişler çocuk ile ilgili kesin ifadeler içermiş olsa da gündelik yaşamda karşılığı/etkinliği olmadığı ve sürekli tekrarlandığı için içi boş ezberlenmiş klişelere/kalıplara dönüşmüştür. Sorunları belli “hukuk özdeyişleri”yle, uygulamalarla çözmek mümkün olmadığından tartışma hukuk dışındaki alanlarda da sürmektedir. Her ne kadar hukuk mevcut düzen tartışmalarının dışına çıkarak hukuk değerlerine ve kurallarına dolayısıyla çocuk hak ve ilkelerine tartışma üstü bir görüntü verse de sırası geldiğinde bunun mümkün olmadığını kabul etmektedir. Bu nedenle hukuk dışındaki disiplinlerden yararlanarak karşılaştığı sorunlara cevap vermeye, yetersizliğini paylaşmaya çalışmaktadır. Bir anlamda çocuk hakları konusunda hukukun kendi değer ve kuralları aracılığıyla sağlayamadığı meşruluğu ve işleyişi, eksiklikleri kendi dışındaki disiplinlerden faydalanarak açıklamaya çalışmaktadır. Sorunların açıklanmasında, çözümünde bir uzlaşma yoktur. Bu nedenle çocuk hakları kurumsal düzeyde geçerliliğini ve otoritesini sağlamak için, hukuk özdeyişlerine duyulan güven ve inanca dayanmakta, çocukların üstün yararından söz ederek duygusal düzeyde kendine bir gerekçe yaratmaktadır. Çocuk hakları sözleşmenin otoritesi zor ve yaptırıma dayalı değildir. Sorunların bütünlüklü olarak açıklanamaması ve çözülememesi karşısında hukuk özdeyişleriyle açıklama ve çözüm olmasa da belli tanım ve işleyiş sağlanmaktadır.

Çocuk tartışmalarının amacı gerçekten çözüm getirmek çocukları tanımlamak değil, toplumlar arası ilişkilere yön vermek, egemenlik

ilişkilerini meşrulaştırmaktır. Batı-dışı toplumlara ve çocuklara umut vaad eden bir ideal ve gelecek olarak sunulmuştur. Çocuk hakları konusundaki ilkeler ya çok genel ve herşeyi kapsamakta (çocuk hakları yerine insan, toplum, doğa, eğitim ilgili haklar denildiğinde değişen bir şey yoktur), ya da uygulamada çok dar yasal, idari, düzenler, sistemler kurmakla ilişkidir. Bunlar durumu özellik arz eden görme, işitme, zihinsel, ortopedik, otistik, yaygın gelişim bozukluğu olan, süregelen hastalığı olan, dil, konuşma ve uyum güçlüğü içindeki çocuklar için gerekli düzenlemeler; bebek ve çocuk bakım hizmetleri ve sağlık güvencesi/hakkı gibi özel durumları belirtmektedir. Elbette genel anlamda uzmanlıklara, kurumlara ve kurumlar arası koordinasyona karşı değiliz. Batı-merkezli olsa bile uluslararası, evrensel bir bakış açısı konulması da önemlidir. Sorun, düzenleme ve ilkelerin toplum üstü, koşullar üstü bir çözümü ve otoriteyi tartışma dışı bırakmanın aracı haline gelmesidir. Çocuk yoksulluğu, yaşam ve sağlığı, ayrımcılık, eşitsizlik gibi çeşitli haklara ilke olarak karşı çıkmak mümkün değildir. Ancak mevcut düzen ile ilişkili olarak otorite, iktidar yapısı, toplum ve toplumlararası düzeyde farklı konumlar, farklı çıkarlar ve koşullar, farklı yaklaşımlar ve sorunlar ortadan kalkmamaktadır. Bu açıdan bütünsel bir bakış açısı, dünya görüşü yoktur. Bunu çeşitli olaylar ve uygulamalar içinde saptamakta zorluk yoktur. Savaştan kaçarak bir başka ülkeye sığınmış veya savaş koşullarında yaşayan, güven ve en basit ihtiyaçlarını karşılamaktan aciz, her anlamda yoksullaşmış, travmatik etkilere maruz kalmış, ailesi konusunda endişeli veya ailesinin fertlerini kaybetmiş, tecavüz ve istismara uğramış, yetişkinlerin rolünü üstlenmiş, eğitim imkanı olmayan çocuklara başka koşullarda olan diğerleriyle aynı bakmak mümkün değildir, hatta aynılaştırmak duyarsızlıktır. Ayrıca çocuğun maruz kaldığı bu tür olumsuz koşullara dar, uzmanca, kurumsal uygulamalar içinde çözüm bulmak da mümkün değildir. Gündelik yaşam pratiği içinde Batı insanının bu konulara yaklaşımı da aynı olmamaktadır. İlkeler ve haklar vazgeçilmeden, kayıtsızlıkla, yabancılıkla karşılanmaktadır. Gerçeğin sıradanlaşması ve belirsizleşmesi duyarlıkları ve karşı çıkmayı dumura uğratmakta, sorunlar, farklılık olağan hale getirmektedir.

Çocuk hakları genel dünya görüşünden, koşullardan, toplumlardan ve tarihten kopuk olduğu için tutum ve değerlendirmeler mevcut dünya egemenlik düzeni ve önyargıları içinde veya melodram kalıpları düzeyinde kalmaktadır. Mutlak hukuk değerlerine ve kurallarına verilen üstünlük, çözüme dayalı toplumsallığa açık bir soyutlama ve genişlik sağlamamaktadır. Bir başka düzeyde sorunların anlaşılması ve çözümü olmadığı için tepeden inme soyut ilkeler ve hukuk kuralları aracılığıyla toplum ilişkileri üzerinde etkili olunmak istenmektedir. Temel sorunlardan bağımsız, dar, uygulamalı

çalışmaların öne çıkması ve yüceltilmesi bu nedenledir. Bu durum günümüz sorunlarının uzmanca, hemen, anında çözülebilir, bireysel, sınırlı sorunlar olarak görülmesinden kaynaklanmamaktadır. Temel tartışmalardan vazgeçilmesi gelecekte umut kesmenin, çözümsüzlüğün, toplumlararası ilişkilerde geniş çözümlerden kaçmanın bir göstergesidir. Toplumsal düzeyde açıklama söz konusu olmadığından sorunların ifadesi ve çözümü mutlak hukuk kuralları ve değerleri aracılığıyla belli düzenlemeler yapmak, kurumlar oluşturmak biçiminde olmaktadır. Ancak pratikte sorunlar mevcut hukuk değer ve kurallarının, amaçlanan düzenlemelerin/kurumların içine sığmayacak ölçüde (siyasi, iktisadi, idari, tarihi, toplumsal, kültürel düzeylerde) geniştir. Mesele hukuki düzeyde çocuk hakları ve ilkelerinin doğruluğu ve üstünlüğünün ötesinde uygulamada verili dünya egemenlik düzeni ve koşullarla ile sınırlanmasıdır. Sorunlar çözülmediği veya koşullar aşamadığı için verili dünya düzeni mutlaklaşırken sorunlar müzmin hale gelmekte, toplumu, uygarlığı ve geleceği çürütmektedir. Modern dünya düzeni sınırlarına kadar gelmesine rağmen yeni bir dünya düzenine/dengesine geçişe izin vermediği için çocuk hakları ilkeleri bireysel düzeyde çözümlere odaklanan uygulamalara dönüşmekte, giderek çocuk hakları ve ilkeleri toplumun gelecek ve birliğini, dayanışmasını sağlamaktan uzaklaştığı için umursanmamaktadır.

Günümüzde çocuk sorunlarının çözümüyle ilgili temel ilke ve değerler hukuk düzeyinde gündeme getirilmektedir. Tartışmalar bunun dışında toplum bilimleri düzeyinde yapılmaktadır. Ancak yaklaşım biçimi aynıdır. Çocuk hakları veya sorunları, toplum ve uygarlık örgütlenmesinden bağımsız, kendi doğuş koşulları ve kaynağı dışında, çocuk-toplum çelişkisi içinde ele alınmaktadır. Çeşitli toplum bilim disiplinlerinin çocuk sorununa ilgisi çocuk haklarına dayalı mevcut hukuki çerçeveye bağlı ve bu çerçevenin boşluklarını doldurmakla, zaaflarını örtmekle sınırlıdır. Günümüz egemenlik ilişkileri içinde mevcut dünya dengesine karşı Batı'da kuşku ve yeni arayış yoktur. Sürekli krizlere rağmen Batı kendi gücüne büyük bir güven duymaktadır. Yeni alternatif bir çözüm, düzen öneremeyen Batı dışı toplumlar da (belli bir teslimiyet içinde) var olan modern dünya dengesi içinde yer edinme çabasıdadır. Bu durum Batı merkezli açıklamaların mutlak bir hukuksal düzlemde koşullar üstü, toplum üstü, mutlak, genel geçer, evrensel kurallar biçiminde kabul edilmesine izin vermiştir. İnsan haklarının Çocuk Hakları Sözleşmesi içinde gündeme gelişi bu anlayışın bir uzantısı biçimindedir. Çocuk Hakları Sözleşmesi çocuklarla sınırlı bir metin değildir. Aynı zamanda hak ve ilkeler aracılığı ile toplumlararası ilişkilerin ve düzenin de yeniden yapılanmasını ve biçimlenmesini öngörmektedir. Esas ilgi gösterilecek ve tartışılacak yönü budur. Çocuk Hakları Sözleşmesi, Doğru

haklarının yeni arayışlarının olduğu ve bu çabalarının sona erdiği, ABD dünya egemenliğinin öne çıktığı bir dönemde ortaya çıkmıştır. Tartışmalarda bu yönde bir saptama, tartışma, birikim söz konusu olmadığı için Çocuk Hakları Sözleşmesi ile ABD egemenliği ve küreselleşmesi arasındaki ilişki göz ardı edilmektedir. Çocuk hakları adeta gökten zembille inmiş bir masumiyet halesi içinde, koşullar dışında, mevcut düzen, iktidar, otorite ve çıkarların ötesinde tanıtılmakta, kendine tartışılmazlık kazandırmaktadır. Çocuk haklarını ayakları üzerine oturtmak, yeryüzüne indirmek yönünde konuyu birlikte tartışmaya çalışacağız. Bunun için başlangıçta konuyu tartışmak için ortak soruyu/sorunu belirlemek gerekir. Ortak soru veya soruların olması farklı yönde görüş ve değerlendirmelerin olmasına engel değildir. Ancak bu farklılık oluşturduğumuz yeni çerçeveye katkı ve zenginlik ve bütünlük sağlamış olacaktır. Elbette önce sorduğumuz sorunun doğru olması gerekir. Açıklama ve çözüm yolu doğru sorularla mümkündür.

1. Modern Batı Düzeninin Değişmesi, Sınırına Gelmesi ve Çocuk Haklarının Kurumsallaşması

Çocuk haklarının kurumsallaşması, BM çatısı altında devletlerarası bir sözleşme ile kabul edilmesi, toplumsal bir olay olarak sosyolojinin konusudur. Sosyoloji genel toplum sorunlarının çözümü ve toplum bilinci olarak ortaya çıkmıştır. Sosyolojinin kuruluş aşamasında sorunlar modern dünya düzeni ve örgütlenmesi içindeki çelişki ve çatışmalara dayalı olarak tanımlanmıştır. Giderek Batı düzeninin işleyişi ile ilgili sorunların devletin müdahalesiyle çözülmesi ve Batı-dışı toplumları da kapsayan dünya egemenliğine dönüşmesiyle toplumsal, siyasi, iktisadi, hukuki, idari sorunlar birey-toplum çelişkisi ve bireyin topluma/düzene katılımıyla sınırlanmıştır. Çocuk sorununa yaklaşım da benzerdir. Çelişki ve çatışmaların kaynağı çocuk-toplum ikiliği ve uyumsuzluğu olarak görülmektedir. Bizim amacımız çocuk hakları ve ilkelerinin kendisini hukuki, felsefi düzeyde tartışmak yerine, “çocuk hakları sözleşmesinin” kendisini sosyolojinin bir konusu olarak ele alıp tartışmak ve sonuçlar çıkarmaktır. Çocuk hakları, insan haklarının bir parçası olarak gündeme gelmesine rağmen ancak belli bir dönemde uluslararası düzeyde resmi olarak kurumsallaşabilmiştir. Çocuk Hakları Sözleşmesi (öncesinde de bildirgeler olmasına karşın) çok yakın bir zamanda, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 20 Kasım 1989’da benimsenmiş, 2 Eylül 1990 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Birleşmiş Milletler tarafından yürürlüğe konmasından bugüne kadar neredeyse bütün devletler tarafından (Türkiye’de de 1995’de) imzalanmıştır. Çocuk Hakları Sözleşmesi niçin yakın bir dönemde gündeme gelmiştir? Bu gecikmeyi

veya yeni gelişmeyi nasıl açıklayabiliriz? Daha önce çocuk hakları ile ilgili toplumlar, toplum güçleri ve bilim düzeyinde çeşitli tartışmalar, ayrımlar, çekişme ve çatışmalar olmasına rağmen bir uzlaşma söz konusu olmamıştır. Çocuk haklarının dünya çapında kurumsallaşmasını sağlayan yeni koşullar nelerdir? Çocuk hakları ve ilkeleri metni niçin bütün tartışmaların tarafların, koşulların üzerinde önem ve değer kazanmıştır? ABD önderliğinin Batı içinde öne çıkması ve küreselleşmesi ile çocuk hakları amaç ve araçları arasında nasıl bir ilişki vardır?

ABD dünya egemenlik düzeni ile çocuk hakları düzeni arasında ilişki kurarken bir yanılığa da düşmemek gerekir. Geçmişten günümüze çocuk haklarının gelişiminde Doğu ve Batı uygarlıkları arasındaki, mücadeleler, bunun yarattığı yeni imkanlar ve birikim, kazanılan haklar elbette önemlidir. Çocuk haklarının gelişimi, zenginleşmesi, sınırlılığı sadece bir kesime, bir uygarlığa mal edilemez. Karşılıklı ilişkilerin ürünüdür. Burada açıklanması gereken Doğu-Batı ilişkilerinde kurulan ABD eksenli yeni dengenin/ dengesizliğin çocuk hakları ve ilkelerinde etkinliği ve sınırlılığıdır. Çocuk Hakları Sözleşmesinin kabulü II. Dünya Savaşı sonrası başlayan bir dizi gelişmenin ve modern dünya düzeninin en son sınırına geldiği bir tarihe tekabül etmektedir. II. Dünya Savaşı sonrası toplumlararası ilişkilerin biçimlenmesi günümüz dünyasının ABD eksenli siyasi, iktisadi, toplumsal ve kültürel sonuçlarını ve çocuk bakışını da tanımamızı sağlayacaktır. ABD'nin dünya ilişkilerini yönlendirmesi ve etkinlik kazanması II. Dünya Savaşı sonrasıdır. İki büyük dünya savaşında Batı'da kurulu siyasi dengelerin sarsılması sonucu, milyonlarca insanın ölmesi, şehirlerin, tesislerin, evlerin, ailelerin tahribi, bunun yarattığı tedirginlik ve güvensizlik, Batı-dışı ülkelerde ortaya çıkan direniş, ayaklanmalar, siyasi bağımsızlık hareketleri, Batı merkezçiliğin, milliyetçiliğinin tartışılması, Batı'da tereddütler yanında, yeni düzenlemeler yapma ihtiyacı yaratmıştır. Batı'da çeşitli milliyetçiliklere dayalı eski düzenin sürmesi ile yeni arasındaki çekişmede eski dengede çıkarı olmayan Sovyetler Birliği ve ABD yeni düzenin temel aktörleri olacaklardır. Sorunların yarattığı güçlüklerin çözümü Batı egemenliği ve üstünlüğünü koruyacak, sürdürecektir ortaklaşa yeni bir yönetim yapısıyla çözümlenmeye çalışılacaktır. Batı-dışı ülkelerin direniş ve tehditlerinin de ortadan kalkması Batı üstünlüğüne dayalı bu yapının içine girmesi, egemenlik ilişkilerine katılması amaçlanacaktır. Batı-dışı ülkelerin bu egemenliğe atılmaları Batı ile ilişkili evrensellik ve modernleşme kuramlarıyla desteklenecektir. II. Dünya Savaşı sonrasında sömürgeciliğin tasfiyesi ve Doğu'da yeni bağımsız devletlerin ortaya çıkması, yeni bir yol arayışına girmeleri, Batı içi çelişkiler, iki kutuplu dünya düzeni ile denetlenmeye çalışılacaktır. Birleşmiş Milletlerin kuruluşu bu

gelişmelerin bir uzantısıdır. BM ile savaş sonrası devletlerarası ilişkilerin düzenlenmesi, yönlendirilmesi geniş bir örgütlenme ve yönetim içinde gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu yapı Batı egemenliği içinde hem Batılı çeşitli merkezlerini, hem de Doğulu merkezleri farklı yönetim biçimleri (sosyalist, kapitalist) ve farklı uygarlıklara ait olsalar bile tek bir sistem ve ortak payda içine toplamaya çalışacaktır. İnsan hakları ve çocuk hakları gibi hedefler ulaşılması gereken amaçlar olarak ele alınınca tüm toplumlar aynı sisteme ve amaca ulaşmak, katılmak için (evrensel) çaba gösteren çizgideymiş gibi gösterilecektir.

İki kutuplu dünyada gerçekte tek sistem Batı sistemidir. BM bunun ifadesidir. ABD ve SSCB savaş sonrası yeni bağımsızlığına kavuşan ülkelerin yeni yol arayışını denetlemek, yönlendirmek, biçimlemek için Batı-dışı toplumların değişim süreçleri ile ilgili yeni örgütlenmeler, düzenlemeler ve kuramlar gündeme getirmişlerdir. Savaş sonrası modernleşme kuramları yine Batı merkezli olmakla birlikte Batı-dışı toplumların özelliklerini, tarihlerini, toplum yapılarını dikkate almışlardır. Batı ile farklılık ve birliktelik bu ilişkiler içindeki konuma ve role bağlı olmuştur. İki kutuplu dünyanın sonu ve ABD eksenli küreselleşme Batı modernliğinin geldiği en son sınırı belirtmektedir. Batı-merkezciliğin eleştirisi ABD merkezli/ eksenli küreselleşme yeni gelişmelerin sınırını oluşturmaktadır. Savaş sonrası yeni değişiklikler ve düzenlemeler, Batı içi çelişki ve uzlaşmaların giderek öne çıkması, Berlin Duvarı'nın yıkılışı, SSCB'nin tasfiyesi, ABD dünya egemenliği/küreselleşmesi ile Çocuk Hakları Bildirisi ve Sözleşmesi aynı dönemin sonuçlarıdır. İnsan hakları burjuvazinin kendi adına iktidarı ele alması, eski düzeni tasfiyesi, Fransız İhtilalinin kazandırdığı imkanların sonuçlanması ve korunmasıdır. Yeni düzenlemeler ve Çocuk Hakları Sözleşmesi de ABD'nin dünya düzeninde etkinliğinin, II. Dünya Savaşı sonrası toplumlararası ilişkilerde önderliğinin tescili, siyasi, idari, tarihi, iktisadi düzeyde çeşitli tartışmaların sonuçlandırılması ve kazanımlarını koruma/dondurma çabasının bir ürünüdür. İnsan ve özelde çocuk hakları aracılığı ile verili düzen içinde devlet ve toplum düzeyinde yapısal değişikliklerin sağlanması, yeni düzenlemelerin, sistemlerin oluşturulmasını amaçlamaktadır. Çocuk Sosyolojisinin konu ve sorunlarının sosyolojinin bir alt dalı olarak 1990 sonrası ortaya çıkması da rastlantı değildir. Çocukluk araştırmaları geçerli bir "çocuk imgesi" ile sınırlanmıştır. "Genç çocuklar" ile "çocuk" arasında bir ayırıştırma vardır. Çocuk sosyolojisi içinde genç çocuklarla belirsiz bir zeminde, çalışma yaşamı, suç, eğitim, cinsellik, engellilik, savaş gibi sorunlar, koşullar söz konusu olduğunda ilişki kurulmuştur. Bu koşullar dışında "gençlik" ayrı bir kategori olarak ele alınmıştır. Çocuk Sosyoloji ile Gençlik Sosyolojisi birbirinden ayrı dallar

olarak tanımlanmıştır. Çocuk araştırmaları, çocuk hakları masum, romantik, edilgen “küçük çocuk imgesi” üzerinden kurulmaktadır. Çocuk ile genç çocuk, koşullar ve sorunlar üzerinde tam denetim kurmak, biçimlemek, düzenlemek için ayrıştırılmış, parçalanmıştır. Bu konu üzerinde de ayrıca tartışmak gerekir.

II. Dünya Savaşı sonrası (iki kutuplu) Batı sistemi Batı-dışı toplumları kapsayacak ve ağırlık verecek biçimde “siyasi denge”, “kurumsal gelişme” gibi çeşitli kavramlarla ve dönemin kuramlarıyla yeni bir denge kurma ve yeniden güven tazeleme çabası içinde bir dizi değişiklik ve düzenlemeler öngörmüştür. Sosyolojide de bu dönemde ihtiyaç duyulan bu siyasi düzenlemelere, yapısal değişikliklere bağlı olarak “yapısal-fonksiyonalist” yaklaşım tarzı ortaya çıkmış, bilimsel düzeyde etkili olmuştur. Esas olan Batı içinde siyasetten sağlığa çeşitli alanlarda tedirginliklerin ortadan kalkması ve tekrar güveninin sağlanmasıdır. Modern evrensellik, değişme ve ilerleme anlayışı çeşitli düzeylerde bu nedenle canlılık kazanmıştır. Doğu devletlerinin de mevcut sisteme katılması BM’nin gündeme getirdiği tarımdan eğitime, sağlıktan yaşam standartlarına, çalışma yaşamından hukuka kadar karşılıklı ilişkileri kapsayacak belli amaçlar, sözleşmeler, kurumlar ve modeller aracılığıyladır. Bunun için uzmanca planlama, merkezileşme, evrensellik, bürokrasi ile ve süreçlerin genel ve özel yönetimi önemli olmuştur. Böylece bir yandan toplumların zenginliklerinin ayrıntılı olarak sayılarla saptanması istenmiştir. Diğer yandan Batı’nın elinde bulundurduğu üstünlüğe dayanarak Batı-dışı toplumlarda hangi güçlerle, gruplarla işbirliği kuracağı, nasıl yararlanacağı konusunda bilinç sahibi olmuştur. Çocuklar bu açıdan en kolay ilişki kurulacak, işbirliği yapılacak (masum!) kesim olarak görölmüştür. Batı’nın çocuğa yaklaşımı, bütünleşme çabası siyasi ve ideolojiktir. “Çocuk sorunu, hepimizin ortak olduğu evrensel sorundur” diyerek bu ilişkiyi sağlamışlardır. Sisteme katma, geleneksel ilişkilerin çözölməsi, ilişkilerin denetimi aile, çocuk gibi en küçük toplum birimlerine kadar inmiştir. Bunun için en başta amaçlar ve hedefler olmak üzere açıklama ve modellerin herkes tarafından benimsenmesi önemli olmuştur. Sistemin işleyişinde çeşitli sorunlar vardır, bunlar toplum içi ve toplumlararası farklılıklardan, aynı zamanda bazı kurumların ve değerlerin eksikliğinden kaynaklanmaktadır, ama verili düzen içinde ve bilinçli hareket edildiğinde sorunların çözüleceğine, farklılıkların ortadan kalkacağı söylenmektedir. Batı-dışı toplumlar Batı ile bağımlılık ilişkileri dışında, sistem içindeki yerlerine göre tanımlanarak, sistemin sunduğu model ve çözüm reçetelerine uymaları istenmektedir. Böylece Batı-dışı toplumlara çocuk konusunda karşılaştıkları problemlere kendi gelişmeleri içinde ele alması yasaklanacak, yeni çözüm arayışları mahkum edilecektir.

Çocuk Hakları ve Sözleşmesi II. Dünya Savaşı sonrası gündeme gelen iktisadi, toplumsal ve siyasi alanda 1960 sonrasında etkileri artan “sosyal devlet” veya “refah devleti” anlayışı ve tartışmalarının başlaması ve toplum ve toplumlararası düzeyde 1980/90’lı yıllarda ABD eksenli olarak sonuçlanmasıdır. Bu konuya olan yaklaşımı da belirlemiştir. Sosyal devlet veya refah devleti dünya savaşı sonrasında yıkıma uğramış Avrupa hakları yanında, sömürgeciliğin tasfiyesi ve bağımsızlık sonrasında kendi devletlerini kuran Batı-dışı toplumların yeniden yapılanması amaç ve yönünü, görevlerini belirtmektedir. Batı’da II. Dünya Savaşında sınıflar arasında ayrıma gitmeden savaşa giden ve kendi devletleri adına savaşan kitleler savaşın sonuçlarından da topyekun etkilenmişlerdir. Savaş sırasında öne çıkan devlet müdahaleleri savaş sonrasında da artarak sürmüştür. Verili düzen ile ilgili geniş bir mutabakat ve beklenti vardır. ABD’nin Batı içindeki önderliği benimsenmiş, toplum düzeyinde çelişkiler en aza indirgenmeye çalışılmıştır. Devlet, kişilerin, ailelerin karşılaştıkları hastalık, yaşlılık, işsizlik, yoksulluk, evsizlik, açlık, güvenlik, eğitim gibi sorunlarında belli düzenlemeler, sistemler, kurumlar aracılığıyla güven sağlamayı, sistematik ekonomik krizlerin sonuçlarını hafifletmeyi amaçlamaktadır. Bu yönde bireysel düzeyde statü, yaş, sınıf, cinsiyet, etnik gibi ayrımlar yapmadan devletin güç ve iktidarının, siyaset ve idari araçlarının kullanılmasını aracılığıyla düzenlemeler yapması, sistemler oluşturması, kişilerin verili düzene katılımın sağlanması öngörülmektedir. Devletin sorunların çözümüne aktif ve kapsamlı müdahalelerde, düzenlemelerde bulunmasını öngören bu model toplumun yeniden yapılandırması açısından ilgi görecektir. Bu yönleriyle sosyal devlet sosyalist ve kapitalizm seçenekleri dışında üçüncü/ara bir yol olarak da tanımlanacaktır. Batı-dışı toplumlar için de bu model kalkınma, gelişme yolu olarak önerilecektir. Böylece yeni bağımsızlığını kazanmış Batı-dışı toplumların kendi özelliklerine ve tarihlerine uygun çözüm arayışlarının önüne geçilecektir. Batı-merkezli “azgelişmişlik”, “merkez-çevre”, “modernleşme”, kalkınma”, “büyüme” gibi iktisat temelli kuramlar bu dönemde gündeme gelmiştir. Artık savaş sonrasında sosyalizm, kapitalizme alternatif muhalif ve aşmayı amaçlayan bir düzen arayışı olmaktan çıkmıştır. ABD’nin karşıtı cephede Sovyetler Birliğinin temsil ettiği devletlerarası bir blok olarak karşılıklı ilişkiler ve yönetim düzenine dönüşmüştür. Batı sosyalizm anlayışının dünyanın geleceği üzerine farklı bir önerisi yoktur. BM’ler bu ortak yönetim yapısının bir aracıdır.

51

Çocuk ve
Medeniyet
2019/2

İki kutuplu dünya düzeni ABD çıkarları dışında görülmemelidir. Sosyal/refah devleti “araçları yönünden” sunduğu hizmetlere göre tanımlandığı için iki blok arasında yarış ve güç gösterisi elektrik kullanımından sağlığa,

uzay yarısından sosyal hakların kullanımına, gelir dağılımına kadar düzenlemelerle ve sayılarla, istatistiklerle gösterilmeye çalışılmıştır. İki kutuplu sistem içinde yeni bir dünya arayışından vazgeçilmiştir. İki kutuplu dünya içindeki çelişki ve çatışmalar BM çatısı içinde uzlaştırılmıştır. Çekişme, yarış ve rekabet Batı düzeninin sağladığı imkanlar, hizmetler, yaşam standartlarının genişliği düzeyindedir, bunlar aynı zamanda eşitliğin, özgürlüğün, adaletin ölçüsü olarak gösterilmiştir. İki kutuplu dünyada sosyal devlet ya da refah devleti amaçlarına veya araçlarına dayalı olarak açıklanmakta, farklılıklar genel kabul gören bir tanıma ulaşmayı zorlaştırmaktadır. Savaş sonrası yeni düzenlemeler ve giderek Sovyetler Birliğinin tasfiyesinin gündeme gelmesiyle ilk defa 1990'larda çocuk hakları ve ilkelerinin belirttiğimiz ikili yapısı, soyut amaç ve ilkeleri ve uygulamada çeşitli araçları, düzenlemeleri, görevleri öngören yapısıyla uluslararası düzeyde herkes tarafından kabul edilen amaç-araç birliği sağlanmıştır. İnsan hakları gibi çocuk hakları ilkeleri de bireysel ve evrensel olarak tanımlandığı için anayasaların, yasaların, tüzüklerin üstünde ve onları belirleyen en üst çerçeveyi oluşturmaktadır. Bu hak ve ilkeler devlet, toplum, sınıf, aile gibi ayrımların, tarihi, dini, ahlaki farklılık ve kuralların, örflerin ve adetlerin, koşulların üstünde (bireyin sosyal kurumlara katılmasını da öngörerek, dışlamadan) temel kaynak olarak kabul edilmektedir. Soyut ve genel hukuk kuralları/ilkeleri ve uygulamada ortak düzenlemeler, araçlar olduğu için bütün toplumların, tarihin, dünya görüşlerinin ve koşulların üstünde, evrensel bir işleyiş, tutum ve program olarak görülmektedir. Çocuk sorununun çocuk hakları ve ilkelerine dayalı "sosyal politika" ve "sosyal hizmet" düzeyinde gündeme gelmesi, "çocuk mühendisliği"ne indirgenmesiyle kuramsal düzeyde tartışma ve görüşler de önemsiz hale gelmiştir. Konunun bunun ile ilişkili bir diğer yönü de çocuğu "toplumsal bir özne/aktör" olarak görerek, yeni düzenleme ve değerlerle, toplumsal yapıyı ve düzeni yeniden biçimlendirmenin, etkilemenin unsuruna dönüşmesidir.

Tekrar etmekte yarar var. Yanlış anlaşılmanın, önyargıların önüne geçmek gerekiyor. Çocuk Hakları ve Sözleşmesi toplumsal bir olaydır ve her toplumsal olay gibi sosyoloji açısından açıklanmaya, değerlendirmeye, tartışmaya açıktır. BM Çocuk Hakları Bildirgesi (1959) ve Sözleşmesi (1989) yeni devlet ve toplum tartışmalarıyla birlikte gündeme gelmiştir. Modern dünya düzeni kendi yarattığı yeni sorunlara ve krizlere yine kendi denetiminde çözüm aramaya koşulmuştur. Bu çözüm yeni koşullarda kendi düzenini, yönetimini pekiştirme ve Batı-dışı ülkelerde yayılmacılığını geliştirme, koruma çabasıyla birliktedir. Sosyal/refah devleti tartışmalarının kökeni geçmişe dayanmaktadır. Ancak savaş sonrası kurulan yeni dünya düzeninde BM'nin üstlendiği kurumsal çerçeve içinde sosyal/refah devleti

yeni bir biçimde gündeme gelmiştir. Batı ülkelerinde II. Dünya Savaşının getirdiği yıkım, artan eşitsizlik ve güvensizlik karşısında, sosyalist muhalefetin ve örgütlenmelerin de etkisiyle, devletin sağlık, eğitim, güvenlik, yoksulluk, yaşlılık, eşitsizlik, işsizlik gibi alanlara müdahale etmesi, sosyal güvenliği sağlama amaç ve araçları önemli hale gelmiştir. Yeni düzenlemelerin amacı sadece Batı içi çelişki ve sorunlar değildir. Savaş sonrası Batı-dışı ülkeler de mevcut Batı düzeni dışında yeni arayışlara ve düzenlemelere açık olmuşlardır. Batı'da yeni devlet modeli önerilerinin, sosyal politika anlayışının öne çıkmasının bir nedeni de budur. Modern sosyal/refah devleti anlayışının korumacılığı, güvenlik anlayışı verili dünya düzenin korunması ve güvenliğinin bir aracıdır. Bu nedenle sosyal politikalar ve haklar “sermayenin koltuk değneği” olarak görülmüştür. 1945-1975 arası Sosyal/refah devletinin en parlak dönemidir. Günümüz tek merkezli dünya uygarlığı mevcut koşulları mutlaklaştırarak sorunları öngörünüş düzeyinde, günübirlik, verili sorunların saptanması ve rehabilitasyonu ile sınırlandırmaktadır. Sorunların kaynağını anlama ve etkileme çabası yoktur. Bu nedenle sorunların niceliksel çözümü, sayısal takibi ve ölçümü öne çıkmıştır. Bu uygulamaların da çocuk sorunlarının çözümünde belli bir yeri vardır, ancak temel değildir. Bunun için bütünsel düzeyde yeni bir yaklaşım yanında, mevcut sorunlar üzerinde pratikte etkili olacak ve niteliksel bir sıçrama yaratacak, sosyal, kalıcı, etkin bir örgütlenme yapısının ortaya konması gerekir. Sosyal/refah devleti bir kriz sonucu ortaya çıktığı gibi bir başka kriz (yeni düzenlemeler) sonrası son bulmuştur. 1975 sonrasında dünya sisteminde Batı-dışı ülkelerin yeni arayışlarının sona ermesi, yeni bir alternatif geliştirememesi, dünya çapında ekonomik krizler ve siyaset değişiklikleri, SSCB ve ABD bloklarının giderek birbirine yaklaşmasıyla sosyal/refah devleti politikaları terkedilerek ABD eksenli yeni bir düzen kurulmuştur. BM'nin öncülük ettiği çocuk hakları girişimleri bu koşullar içinde ortaya çıkmıştır. 1959 ve 1989 yıllarında BM tarafından uluslararası bir bildiri ve sözleşme olarak gündeme gelen çocuk hakları anlayışı egemen devletlerin yeni düzenlemeleri ile ilişkili şartlar getirmektedir. Devlet ile toplum ilişkileri buna göre yapılanmaktadır.

XIX. yüzyılda gündeme gelen modern devlet geleneksel düzenin ve dünya görüşünün tasfiyesidir, burjuvazi zorunlu olarak ele geçirmiş olduğu devlete, siyaset ve iktidarına dayalı olarak toplumsal alanı kendi çıkarlarına uygun olarak yeniden kurmuş ve biçimlendirmiştir. Modern devlet ile toplum arasında bu yönde bir bağ kurulmuş, kutsal devlet anlayışı yerine toplumun (ulus-devletin) egemenliğine dayalı yeni devletten söz edilmiştir. Devlet, iktidarına dayanak olması amacıyla çeşitli sosyal politika araçlarının kullanmaya gereksinim duymuştur. Bu amaç ve araçlar çelişki ve çatışmaları

önlemek ve düzeni korumayı işaret etmektedir. Sosyal politika araçları olarak koruma, iyileştirme, geliştirme amaçlı kamusal düzenlemeler, planlar, çeşitli hizmet araçları modern devletin kuruluşundan itibaren toplumdan topluma ve zamana göre değişiklik ve genişlik göstermiştir. Modern öncesi dönemde geleneksel çocuk hakları ve uygulamaları devletin dışında din, aile, vakıflar, komşuluk, akrabalık gibi çeşitli kurumlar tarafından üstlenilmiştir. Modern sonrası yeni toplum düzeninde ise esas görev devlete verilmektedir. İnsan Hakları Sözleşmesi de uluslararası bir sözleşmedir ve devlet bu hükümlere uymayı ve yeni düzenlemeler yapmayı taahhüt etmektedir. Geleneksel düzenin ve dünya görüşünün tasfiyesi, Burjuvazinin yeni toplum ve düzen örgütlenmesinin sorumluluğunu üstlenmesiyle çocuk haklarının yeniden tanımlanması gerekmiştir. Toplum içinde sınıflar arasındaki mücadeleler, yoksulluk, sefalet, başlangıçta ortak bir yaklaşım oluşturmakta güçlükler neden olmuştur. Buna rağmen devlet eğitimden sağlığa, gelir dağılımından güvenlik ve ulaşım çeşitli konularda hem düzen içinde denge, hem de toplumsal barışı sağlamak için yeni düzenlemelere gitmiştir. Çocuk haklarının gerçekleşmesinde devlet yeni bir rol ve görev üstlenirken aynı zamanda devlet anlayışı ve kurumları itibariyle dönüşmeyi de benimsemiştir. İşleyişi sırasında, karar ve eylemlerinde bağlı olduğu uluslararası düzene uyumlu olması beklenmektedir. Yine devlet, düzeni işletmek için bütün sınıf, kesit ve grupların siyasal, ekonomik, sosyal, hukuki temsilini, katılımını, hak ve özgürlükler aracılığı ile devleti etkileme ve yönlendirme imkanını tanımıştır. Devlet ile toplum arasındaki ayrımında toplum kendi örgütlerini geliştirecek ve devlet üzerinde de etkili olacaktır. Ayrıca devletin sorumluluklarını getiremediği zamanlarda veya ona ek olarak toplum, aile içinde, dini kuruluşlar veya sivil hayır kurumları aracılığı ile düşkünlere, yoksullara, sakatlara ve çocuklara da yardımda bulunmuştur. Bu anlamda II. Dünya Savaşı sonrasında çocuk hakları ve ilkelerinin hayata geçirilmesinde ve savunulmasında “sivil toplum örgütlerine”, “sivil topluma” özel bir yer ve önem verilmektedir. Sivil toplum örgütleri çocuk ile ilgili hak ve ilkelerin gerçekleşmesi, yeni düzenlemelerin yapılmasında, gözetiminde devletin ortağı veya devletin müdahalelerinin, düzenlemelerinin uluslararası hukuka bağlı takipçisi, sınırlayıcısı, devletin başaramadığı, yapamadığı durumda da bazı düzenlemelerin gerçekleşmesinde tamamlayıcı görevler ve hizmetler üstlenmektedir. Çocuğun bireysel düzeyde haklarının savunulması, düzenlemeler devleti güçlü kılmak için değildir, güçlü olması gereken çocuğun kendisidir. Çocuğun varlığı, hak ve özgürlüğü devletin ve toplumun amaçlarına feda edilemediği gibi böyle bir üstünlüğünün de olmadığı kabul edilmiştir. Çocuk haklarının evrenselleştirilmesi devletin yeniden dönüşümü, biçimlenmesi açısından belli imkanlar verdiği için araçların kullanımı, düzenlemeler önemli hale gelmiştir.

Çocuk hakları anlayışı sonuçta mevcut düzenin yarattığı belli sorunlardan yola çıkılarak ortaya çıkmıştır. Bunun ilk ve yetersiz sonucu toplumsallık dışı, uygarlık dışı, koşullar dışı, bağımsız çocuk kimliğinin savunusuna dönüşmesidir. Çocukların kendi toplumlarının tarihinden, koşullarından koparılmasıyla, topluma olduğu gibi kendilerine de yabancılaşmakta, günümüzde bunların içinde en yeteneklileri daha temel eğitim ve lise düzeyinde bile ülkelerinden uzaklaşarak Batı düzeninin “devşirmelerine” dönüşmektedir. Günümüz mevcut dünya egemenlik ilişkiler düzeni içinde Batı uygarlık düzeni ile kaynaşma çocuk haklarıyla tanımlanmaktadır. Ancak çocuk hakları konusunda mutlak değerler/kurumlar düzeyinde uyumdan, ortaklıktan söz edilirken toplumlar, uygarlıklar, çocuklar düzeyinde farklılıklar ve ayrışmalar sürmektedir. Günümüzde birbirinden ayrılmış, birbirine kapalı çoğul uygarlıklardan söz edilmesi ve çocuk haklarının buna uygun olarak yeniden yorumlanması rastlantı değildir. Evrensel, ilerlemeye dayalı, Batı merkezli çocuk hakları yerine Batı'nın kendisini Batı-dışı uygarlıklardan ayırıştırması, herkesin kendi başının çaresine baktığı, kaderine razı olduğu ABD eksenli küresel çocuk hakları anlayışı öne çıkarılacaktır. 1990 sonrası yeni gelişmelerle verili dünya egemenliği toplum üstü, koşullar üstü bir hale dönüşürken uygarlıklar arasında ayrımlar, toplum düzeyinde etnik, dini, uygarlık kimliklerine dayalı ayrımlar, kaotik toplumsal düzen, insan ve çocuk haklarının araçsallaşmasına ve değersizleşmesine neden olmuştur.

2. ABD Eksenli Kaotik Dünyada Çocuk Haklarının Gerçeğin Simülasyonuna Dönüşmesi

Çocuk hakları modern/kapitalist toplumda/yapıda belirginleşen, Batı'nın, Doğu toplumları üzerinde yayılmacılığı ve kendi düzenini genelleştirmesiyle evrenselleşen bir konu ve sorundur. Çocuk Hakları Sözleşmesi verili dünya düzeni, krizler, çekişme ve çatışmalar, mevcut otorite ve iktidar ilişkilerinin bir uzantısı olarak ortaya çıkmıştır. Çocuğun birey olarak korunması, güvenliği, yararı, yaşamı, eğitimi, sağlığı, dünya görüşü, din, köken ayrımı yapılmaması gibi haklar verili dünya düzeni, otorite, iktidar, denetim ilişkilerinden bağımsız değildir. Çocuk hakları ve ilkeleri mevcut düzen içinde birey düzeyinde çocuk-toplum çelişmesini ve sorunlarını gidermek yönünde sağlıktan eğitime kadar çeşitli düzeylerde yeni düzenlemeler öngörmektedir. Giderek koşulların değişmesi, ilerleme, gelişme anlayışı ve umudunun sona ermesiyle Çocuk Hakları Sözleşmesi varlığını sürdürse bile uygulamada sorunların çözümünde etkisi ve inandırıcılığı olmayan araçlara dönüşmüştür. Bu düzenlemeler belirgin bir biçimde kamu diplomasisinin

resmi araçları olmaktadır. Mesele çocuk haklarına ve ilkelerine karşı çıkmak değil, verili düzen, iktidar, denetim, otorite ilişkileri içinde nasıl belirsizleştiğini ve etkisiz kaldığını göstermek ve bu anlamda aşmaktır. Çocuk sorunu kendi dışındaki olaylara (düzen, iktidar, otorite vb.) bağlı olarak ortaya çıktığı gibi, sorunun çözümünde bir başarısızlık varsa çocuk haklarından vazgeçmektense bakış açımızı değiştirmek, verili ilişkileri tartışmak, aşmak gerekir. Verili düzen aşılamadığında çocuk hakları/ sorunları gerçeğin bir simülasyonuna dönüştüğü gibi çocuğa duyulan ilginin gerçekliği konusunda da insanların kuşkuya düşmelerine neden oluyor. 1945-1975 yıllarında devletin krizler karşısında kendini koruma çabasına bağlı olarak toplumsal alanda tüm yönleriyle yer alması ve biçimlendirme çabasıdır. Ancak 1980-90'lı yıllardan itibaren ABD öncülüğü ve egemenliği içinde gelişen toplumlar arası ilişkilerde devlet giderek haklar aracılığı ile toplumsal alanı biçimlendirmekten ve toplumsal alanda yer alma çabasından vazgeçmiştir. Yeni krizlere ve kaotik düzene rağmen toplum güçleri karşı bir alternatif yaratamadıkları için devlet/ düzen ile arasındaki bağlar giderek kopmuştur. Verili toplumlar arası düzen mutlaklaşmış, toplumdaki tarihten ve koşullardan bağımsızlaşmıştır. Çocuk Hakları Sözleşmesi ile ABD eksenli yeni devlet/sağ siyasetleri arasında bu çelişki nedeniyle daha başlangıçta çocuk hakları bakışı ve amaçlarıyla reel siyaset arasında bir karşıtlık ortaya çıkmıştır. Çocuk haklarının söylemde kalmasının, içi boş klişelere ve simülasyona dönüşmesinin nedeni budur. Batı'nın çocuğa bakışı açıklayıcı olmak yerine, mevcut egemenlik ilişkilerini kalıplaştırmaktır. Çocuk hakları simülasyona dönüşürken (buna çocuk hakları illüzyonu da diyebiliriz), aynı zamanda klişeleşmektedir. .

İnsan Hakları Beyannamesi geçmişten bugüne her yönüyle tartışılmakta, burjuva sınıfının çıkarlarıyla kolaylıkla bağlantı kurularak eleştiri konusu olmaktadır. Yine günümüzde de insan hakları en çok tartışılan konulardan biridir. Ancak "insan" yerine "çocuk" hakları ve ilkeleri konulduğunda bu konuyu kurcalamakta ve tartışmakta çekingen davranılmaktadır. Sanki evrensel çocuk haklarının tartışılması bu haklardan vazgeçmek anlamına gelmekteymiş gibi mevcut düzen ilişkilerinin kuruluşu, amaç ve araçların eleştirisi yasaklanmaktadır. Bizi ilgilendiren hiçbir konuda değerlendirme hakkımızı birilerine devretmek, kendi kendimize yasak koymak istemiyoruz. Bizim eleştirdiğimiz çocuk hakları ve ilkelerinin kendisine değildir. Bu amaç ve araçların nasıl kullanıldığı, ne yönde bir denetim, biçimlendirme, yönlendirme sağladığını tartışmak doğal hakkımızdır. Bu konuda bizim yerimize bir başka otorite veya kurumun bizim adımıza davranmasına, bizim yararımıza sorumluluk üstleneceğini düşünerek kendi hak ve görevlerimizden, sorumluluklarımızdan vazgeçmeye niyetimiz

yok. İnsan veya çocuk hakları belli bir çözümden, iktidar ve düzenden, otoriteden, çıkarlardan bağımsız değildir. Her düzen kendi çözümüne bağlı belli düzenlemelerle bu hakkı sınırlamakta ve kendisinin bu hakları temsil ettiğini belirtmekte, diğer deyişle bunun dışındaki arayışları yasaklamakta ve sınırlar getirmektedir. BM çerçevesinde devletler, hükümetler arasında mutabakatlarla oluşmuş çocuk haklarının evrenselliği anlayışı (sihirli kelime evrensellik ve elbette temsil) gerçekte mevcut dünya düzeninin ve buna uyumlu devletlerin/yönetimlerin çıkarları için doğru, yararlı olabilirken çocukların gerçek sorunlarının çözümünü, ihtiyaçlarını karşılamayacak, geleceği sınırlandıracak nitelikte olabilir. Devletlerarası mutabakatlar/ sözleşmeler verili denge/dengesizlik içinde bir güce dayalı egemenlik mekanizmasıdır. Birleşmiş Milletlerin kuruluşu zaten böyle bir olaydır. İktidar ve güç çatısıdır. Konsey ve genel kurul bu mutabakatın ürünüdür. Kararlar, uygulamalar bu süzgeçten geçer veya bu terazide tartılır. Günümüzde ABD bu yapıyı bile engel görmekte, kendi adına hareket etmektedir. Sorunları, failleri, gücü tanımlayan bu sözleşme ve mekanizmanın gerisinde siyasi, iktisadi, hukuki, toplumsal çıkarlar bulunmaktadır. Bu sözleşme ve mekanizmaların kendisi güvensiz koşulların temsili, baskı aracı ve tehdit olabilir. Hatta iktidarlar elinde bulundurduğu güce ve üstünlüğe dayalı olarak kendi haklarını, kendi çıkarlarını korumak, mutlaklaştırmak için hakları yok etmek için kullanabilir. Bunun tartışmasını yapmak kadar doğal bir durum yoktur. Ancak çocuk, evrensellik, haklar soyut kavramlar olarak ele alındığında bir tür kestirip atma, tartışmaları gereksiz bulma eğilimi vardır. Çocuk hakları mevcut şartlar, sorunlar yanında gelecekle ilgili, mevcut şartların ötesinde bir amaç ve geleceği belirtir. Mevcut modern dünya düzeni en uç sınırına gelmiş olmasına karşın yeni bir gelişmeye izin vermeyerek kendini mutlaklaştırdığı için çocuk haklarının ötesi yoktur, geleceğe kapalıdır, bu nedenle birey düzeyinde, anlık, doğrudan gündelik sorunlarla sınırlanarak çocuk hakları maç ve düzenlemeleri ve işleyişi bürokratik bir yönetime dönüşmüştür. Çocuk haklarının belli bir düzenden, iktidardan, çıkarlardan bağımsız olarak tanımlanması mevcut dünya düzeni ve egemenliğinin empoze ettiği bir simülasyondur. Elbette bütün toplumların bu simülasyona niçin kendi isteğiyle katıldığı, ortak olduğu soru konusudur. Bunu mevcut düzeni aşma ve yeni bir sıçrama yapma, yeni bir alternatif düzen/dünya ortaya koymaktan veya düşlemekten vazgeçilmesiyle veya umutsuzlukla açıklayabiliriz. İnsanın geleceği ve birliği ile ilgili yeni bir dünya kurma çabası ve tartışması söz konusu olmadığında insanlar kolaylıkla düzenin sunduğu çözüme ve aynı zamanda sorunlarına, değer ve görüşlere ortak olmakta ve sonuçta yeni arayışlardan ve gelecekte vazgeçmektedir.

Çocuk hakları ve ilkelerinin kurumsallaşmasını çocuk sorunu ve bakışı konusunda tartışmalar sonrası ortaya çıkan özel bir hassasiyete, yeni bir gelişmeye veya sıçramaya bağlamak mümkün değildir. İnsan Hakları Sözleşmesine olduğu gibi Çocuk Hakları Sözleşmesine de verilen bütün üstünlüğe karşın, tartışma-üstü, koşullar-üstü tutulan belli ilkelerine rağmen insanın birliği ve geleceği konusunda evrensel düzeyde yeni bir bilinçlenmeye ve örgütlenmeye ulaşamamıştır. Çocuk hakları ilkelerinin dayandığı hukuki düzenlemeler “çocuğun yüksek yararının önceliği” gibi duygusal, içgüdüsel gerekçelere dayandırılmaktadır. Giderek çocuk hakları sözleşmesi kağıt üzerinde kalan, insanları heyecanlandıran, bilinçlendiren bir metin ve uygulama olmak yerine, sürgit peşinden koşulan ama ulaşamayan, kanıksanan, yasadışı savma olmanın ötesine geçmemektedir. Uzmanca projeler ve uygulamalar giderek ilgili yönetim ve personelin gündelik, rutin faaliyetlerine ve ekonomisine dönüşmüştür. Projelerde kullanılan paranın büyük kısmının çocukların yaşamlarının iyileştirilmesi, yararı yerine, yönetime, personele ve organizasyonlara, uçuk, pahalı “Zihni Sınır” projelerine, yetişkinlerin yapay festival ve eğlencelerine, eğitimine harcanması ayrıca ilgi çekici bir durumdur. Çocuk hakları yaklaşımı tepeden inme “çocuk mühendisliği”ne, dolayısıyla çocuğun nesneleşmesine ve adeta “çocuk sektörüne/tüccarlığı”na dönüşmüştür. Son otuz yılda STK ve Sivil Savunucuların elinde, çeşitli projelerle, çocuk haklarının “ticari enstrüman”a ve aynı zamanda “diplomatik enstrüman”a dönüşmesi samimiyetin kaybolması yanında, gelecek perspektifini de sınırlamaktadır. Modern dünya düzeni sınırlarına gelirken, aşılmadığından, yeni bir sıçrama söz konusu olmadığından, çocuk sorunları ve hakları giderek belirsizleşirken, mevcut gerçeğe duyarsız bir simülasyonuna/illüzyona dönüşmüştür. Çocuk haklarının soyut, genel ilkeleri gözden düşerken veya bu çocuk haklarının amaçlarına mevcut düzen ve toplumlar yabancılaşırken, bu amaçları gerçekleştirecek araç ve düzenlemeler amaçların ötesinde büyümüş ve devasa örgütlenme, organizasyonlar haline gelmiş, bürokratik yönetim ve uzmanlıklarla donanmıştır. Bu konuda devletin oluşturduğu kurumlar yanında vakıflar, dernekler, hayır kurumları, gönüllü topluluklar birbiriyle yarış etmekte ve “çocuk piyasası/sektöründe” varlık belirtmektedirler. Bunların yanında kitap yayınından televizyona, çocuk oyunlarına, sinemasına, eğitim ve sağlığına, eğlence ve hediye üretimine kadar geniş bir piyasa ve bu sektörün sürekli yeniden üretimi için çalışan tezgahlarından editörüne, yazarından tiyatrosuna, soytarısından bilim insanına kadar çocukla ilgili araçların/diplomasinin uzantısına dönüşmüş büyük bir kitle vardır. Bu çocuk piyasası o kadar büyümüş ve uzmanlaşmıştır ki çocuk oyunları, edebiyat, roman, müzik ve sinema gibi alanlar giderek yetişkinleri de kapsayacak biçimde genişlemiştir. “Dünyayı

12-14 yaşında kız ve erkek çocuklarının beğenileri yönetiyor” sözü gerçekte “yetişkinlerin çocuklaştığını”, anlık, gündelik ilişki ve çözümlerle, görüş ve beğenilerle sınırlandığını göstermektedir. Bu durum vahim bir gelişmeyi, kimlik ve uygarlık düzeyinde bozulma ve çürümeyi göstermektedir. Ancak bir başka yönden bakarsak küçümşenen çocuk/genç bakış açısı ve beğenilerinin yetişkinlerin dünyasını daha renkli, daha şenlikli, daha sınırsız hale getirmesinin de mümkün olduğunu göstermektedir. Günümüz verili ilişkilerinin ve kalıplarının aşılması, yeni bir dünya perspektifi açısından çocuk bakış açısının imkanlarının değerlendirilmesi uygarlıklar arası ilişkilerde yeni yaklaşımların gündeme gelmesi açısından önemlidir.

Sovyetler Birliğinin tasfiyesi sonrasında ABD kendi düzeninden ve egemenliğinden kuşku duyma ve tartışma dönemini artık geride bırakmıştır. Sorunların bilindiğine ve bu sorunların nasıl çözüleceğine dair kendisine kesin bir güveni vardır. Bu durum olaylara yaklaşım biçimini darlaştırarak sorunların çözümüne teknik bir olay görüntüsü vermektedir. Bu anlamda yeni çalışma alanları, uzmanlıklar, kurumsal düzenlemeler gündeme getirilecektir. Günümüzde çocuk hakları ve sorunlarıyla ilgili belli bir egemenlik ilişkisi kurmadan gündelik ilişkiler ve sorunlar düzeyinde öngörünüşte kalan mutlak bir işleyiş biçimi öne çıkarılmaktadır. Diğer bir deyişle belli bir uygarlık ilişkisinden söz etmeksizin benzer ilke, değer ve kurumlarla, belli bir çalışma biçimine, uzmanlıklara göre her toplumun kendi bünyesini biçimlendirmesi istenmektedir. Bu durumda çocuk sorunu açıklaması ve çözümü belli, toplumun ve çocukların katkısı ve katılımından uzak, devlete/sosyal hizmet görevlilerine belli sorumluluklar yükleyen, korumaya yönelik uzmanca, teknik bir konu olmaktadır. Çocuk hakları savunucusu belli kişi ve kurumların, çeşitli disiplinlerin, yöntemlerin ortaya çıkışı bu nedendir. Mevcut çocuk anlayışı çocukların “sosyal sorunlarını” tanımlarken özellikle aileden, toplumdan, devletten, sosyal yapıdan, kültürden, kimlikten eğitime kadar bir dizi sorundan söz etmekte, ancak toplumlararası ilişkiler dengesinden/dengesizliğinden kaynaklanan sorunları, riskleri görmezden gelmektedir. Sosyal politika veya sosyal hizmet ve koruma anlayışı belirtilen sorunlar konusunda hazır kalıplara uygun düzenleme ve sistemler oluşturmaya çalışmaktadır. Bu durum çocuk sorunları ve hizmetleri konusunda “çocuk piyasası/tüccarlığı” oluşturmaktadır. Artık modern anlamda çocuk haklarının ilkelerini savunmadan çocuk hakları ve çocukların gelişmesi adı altında “çocuk piyasası”nda faaliyette bulunmak veya kurumsal düzeyde güvencesiz, kaotik yeni dünyada yetişkinlerin zaaflarından da yararlanarak “çocuk hakları pazarlamacılığı” yapmak mümkün hale gelmiştir.

Günümüzde çocuk hakları olarak ifade edilen ilkeler köksüz bir korumacı anlayışla belli kurumların inisiyatifi ve tekeliyle ifade edilir hale gelmiştir. Çocuk hakları değişik toplumların ve uygarlıkların çeşitli alanlarda kurmuş olduğu çok yönlü, kaynaşmış, uyumlu ilişkilerin bir ürünü ve uzantısı olmaktan uzaktır. Yeni bir çözüm ve toplumsallıktan kaynaklanmayan hayırsever, korumacı çözüm anlayışı zorunlu olarak köksüz kalmaktadır. Bu nedenle mutlak, soyut çocuk hakları anlayışının savunulmasını çoğu kez kendi ülkelerinde yabancı bir görüşün sözcülüğünü üstlenmiş belli kesimler, çoğunlukla sivil toplum örgütleri ya da uluslararası anlaşmalarla yükümlülük altına girmiş belli kurumlar üstlenmektedir. Bu kuruluşların hem sözcülüğünü üstlendikleri çocuk haklarını, hem de kendi toplumları içindeki çocukları ne kadar temsil ettiği tartışmalıdır. Günümüzde terslik çocuk haklarının hayata geçirilmesi ve korunmasını sağlamak için oluşturulan en önemli mekanizmaların toplum ötesi belli devletlerarası kuruluşlar tarafından oluşturulması ve bunu referans alan resmi ve sivil savunuculuk mekanizmaları tarafından işletilmesidir. Bu durumda çocuk hakları giderek nasıl bir dünya istediğimiz sorusundan koparak çocuk eksenli bağımsız yeni bir toplumsal kategori, ayırım ve farklılaşma yaratmaktadır. Çocukların gelişmesi önünde engel olarak görünen sosyal, siyasi, kültürel farklılıklardan, din, ırk, cinsiyet gibi ayırmalardan bağımsızlaşma çabası giderek tarih ve uygarlık dışı (uygarlık karşıtı) çocuklukla ilgili yeni bir farklılık ve ayırımın, diğer toplumsal kesimlerden ayrılmaya (tecride) dayalı yeni bir kimliğin gerekçesini oluşturuyor. Burada esas önemli olan belli sorunlardan yola çıkılmasına rağmen nasıl bir çözüm önerildiğidir. Uygarlık örgütlenmesi ve birikiminden bağımsızlaştırılan çocuklar için sonuçta belli temsili örgütlenmeler önerilmektedir. Çocuk hakları savunucusu resmi, sivil kurumlar ve mekanizmalar (oluşturulan bu farklı toplumsal kimlik kategorisinin temsili üstlenen) yönetici-bürokratik yeni bir kast olarak ortaya çıkmaktadır. Çocukların kendi kültüründen ve toplumdaki ayrıştırlarak toplumsallaştırılması ve düzene katılımı bu düzenlemeler çerçevesinde çocuklardan bağımsız yönetici-bürokratik, sözde çocuk örgütleri tarafından temsil edilmektedir

Çocuk Hakları Sözleşmesi aradan çok kısa bir zaman geçmesine rağmen İnsan Hakları Sözleşmesi gibi (ayrımcılıktan özgür düşünmeye, kimlikten bakıma, sağlıktan cinsel istismar ve şiddete) pratik ve uygulamada etkisiz, içi boş, soyut ama vazgeçilmeyen bir metne dönüşmüştür. Bu değersizleşmede elbette çocuk halkları ilkelerinin ifade ettiği değerlerin kendisinde bir sorun olmaması lazımdır. Yine sorunların çözülememesini, hatta daha çok ağırlaşmasını bu sözleşmeye taraf olan ülkelerin, çocukların her türlü, ihmal, istismar ve şiddet karşısında gerekli tüm yasal, idari,

toplumsal, eğitsel bütün önlemleri almasındaki sorumlulukların yerine getirmemesine, samimi olmadıkları ile açıklamakta da zorluk vardır. Tam tersine ilgili mevzuatlar, yasal düzenlemeler, yönetmelikler ve kaynak aktarımındaki bütün girişimlere (sözgelişi Türkiye uzmanca kurullar, mekanizmalar kurmasına, uluslararası anlaşmalara taraf olmasına, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından Çocuk Hakları İzleme ve Değerlendirme Kurulu kurmasına ve çocuk hakları ile ilgili ilk uluslararası strateji belgesini benimseyen, hazırlayan ülkelerden biri olmasına) karşın çocuk hakları konusunda evrensel ve ulusal düzeyde bir bilinçlenme, birikim, aşama ve zenginlik sağlanamamıştır. Batı ve Batı-dışı toplumlar arasında bu açıdan bir fark yoktur. Her toplumun ve uygarlığın kendi çocuklarına bakışıyla kendi dışındaki dünyanın çocuklarına olan ilgisi ve hassasiyeti de maalesef aynı değildir. Duygusal anlamda ortaklıktan ve dayanışmadan kopmuştur. Sorun artık insanın geleceği ve birliği ile ilgili bir düzen ve uygarlık sorununa dönüşmüştür. Esas üzerinde durulması gereken konu budur.

Sonuç Yerine: Gelecekte Vazgeçilemez, Çocuklar Geleceğimizi Aydınlatıyor

Çocuk hakları dünya uygarlığı ve geleceği sorunudur. Günübürlük, anlık, doğrudan ilişkilerle sorunların anlaşılması ve çözümü mümkün değildir. Belki sorunların bireysel düzeyde saptanması, rehabilitasyonu, düzenin restorasyonu ile niceliksel çözümü, sayısal takibi, ölçümü mümkün olsa bile çözüm düzeyinde bir sıçrama yaratılamamıştır. Mevcut sorunlar üzerinde etkili olacak, niteliksel değişiklik yaratacak, çocuk hakları kültürü ve eğitici, sosyal, kalıcı, etkin yeni bir bakış ve örgütlenmenin ortaya konmasına bağlıdır. Bu süreklilik gösteren çocuk bakış açısı ve örgütlenme hem günümüzle ilgili sorunlar üzerinde etkili olacak, hem de gelecekle ilgili birikimi oluşturacaktır. Çocuk hakları kültürü bilinci ve sorunların çözümü amacına yönelik imkanların koordine edilmesi, uygulamaların izlenmesi ve denetimini çerçevenin temeli çocukların etkin katılımına, yaratıcılığına ve olgunluğuna açık olmalıdır. Çocuklar için, çocuklarla birlikte yeni bir dünya kurmak için yeni bir yaklaşıma ve uygulamalara ihtiyaç bulunmaktadır. Türkiye uygarlıklar arası ilişkilerin örgütlenmesinde tarihi zenginliğiyle bu rolü üstlenebilir. Türkiye, Çocuk Vakfı, SHÇEK, İstanbul Üniversitesi işbirliğinde bu amaçla gerçekleştirdiği 1. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi (2011) süreçlerinde çocuk görüşü alınarak hazırlanan 1. Türkiye Çocuk Hakları Stratejisi (2012-2016) ile ülke ölçekli yaklaşım yanında çocuk hakları için dünya örgütlenmesine gidilmesini önererek ilk adımı atmış oldu.

Günümüzde toplumların kendi örgütlenmeleri ve gücüne dayalı olarak sorunların çözüleceğine olan beklenti ve iyimserlik ortadan kalkmıştır. Çocuk sorunlarının ve haklarının dünya çapında gündeme gelmesi, ancak toplum etkinliğinin, koşulların dışlanması bunun kanıtıdır. Günümüzde esas olarak çocuk sorunlarının temeli uygarlığın geleceği ile ilgili duyulan kaygıya dayalıdır. Bu kaygı ve tehdide karşı en büyük güç çocukların yaratıcı hayalleri, umutları, iyimserliği ve dinamizmidir. Çocuk sorunları çözümünün hak anlayışı haline gelmesi, öngörü perspektifi nasıl bir dünya istediğimizle ilgilidir. Bu doğrultuda çocukların katkısından, donanımından, yaratıcılığında faydalanılması ve etkinliklerinin geliştirilmesi amaçlanmalıdır. Sorunların çözümüne yönelik toplum anlayışını ve gelecek perspektifini bu hedef oluşturmalıdır. 2011 yılında yayınladığımız çalışmada ve katkıda bulunduğumuz “Türkiye Çocuk Hakları Stratejisi”nde de bu görüşü özellikle öne çıkarmaya çalıştık. Sosyoloji düzeyinde çocuğa bakışımız budur. Sorunların çözümünde dünya tarihinden, Doğu ve Batı uygarlıkları arasındaki ilişkilerin gelişmesinden kaynaklanan imkanlar, toplumsal güç ve irade olduğu gibi engeller de vardır. Terslik, Batı dışı toplumların deneyim ve birikimleri dışlanırken, toplumsallık dışı, uygarlık ötesi, mevcut düzene uyumlu, dar, uzmanca önerilerin gündeme getirilmesidir. Mutlaklaştırılan kurallar ve değerler, düzenlemeler, aktarma kurumlar, tepeden inmecilik, bürokratik, otoriter işleyiş sorunları çözmenin önünde engel oluşturmaktadır. Bunun yanında uygulama pahalı ve bütünsellikten yoksundur. Bu nedenle sürekli kaynak sıkıntısından ve kurumlar arası koordinasyon eksikliğinden söz edilmektedir. Toplum sorunlarının kendi güç ve örgütlenmesi içinde çözümü en geniş biçimde uygarlık çözümü içinde gerçekleştirilebilir. Bu geleceğe yönelik birlikteliği, ortaklık ve katılmayı da mümkün kılmaktadır. Kendiliğinden, anında ilişkilerle çözülemeyen sorunlar ancak bir başka düzeyde, toplumlar arası ilişki ve örgütlenmeler çerçevesinde çözülmektedir. Uygarlıkların ortaya çıkışı ve farklılaşması, gelişmesi bu çözüme dayalıdır. Uygarlık çözümü çerçevesinde ortaya çıkan örgütlenme ve değerler en geniş biçimde sorunların çözümüne katılmayı ve etkinliği sağlamaktadır. Ancak günümüz toplumlar arası ilişkiler düzeni çözüm bir yana sorunları pekiştirerek çürüme ve kokuşmaya neden olmaktadır.

Çocuk haklarının gerçekleşmesi için, sorunların çözümüne yönelik olarak çocukların yaratıcılığının önünün açılması ve katkısının sağlanması temel şarttır. Geleceğe ait beklenti, öngörü ve açıklamaların sona erdiği, toplumsal gerçeğin mutlaklaştırıldığı, ama belirsizleştirilip anlamsızlaştırıldığı, mevcut gerçeği aşmak yerine teslimiyetin doğallığı günümüzde yetişkinler olarak çocukların sınırsız yaratıcılarına, hayallerine, spontanlıklarına, doğal istek

ve aşırılıklarına, azgınlıklarına ihtiyacımız var. Burada yaratıcılık mevcut düzenin, dar çıkarların prangalarından kurtulmak ve aklımızı tarihsel, toplumsal düzeyde yeni, gelecekle ilgili gerçek ve yapıcı bir düşünsel kavrayışa ve açılıma ulaşma çabasını belirtmek anlamındadır. Bu yönde yeni, eleştirel, bağımsız bir toplumsal ortaklık kurmak mümkündür. Günümüz çocuk hakları ve evrenselliği hegomanya ile ilişkili zorlayıcı güç kullanımına, kasta dönüşmüş, kurumsal düzeyde işleyen yönetici bürokrasiye dayalıdır. İnsandan, toplumdan çocuktan bağımsızlaşmıştır. Hegomanya üstünlüğünü yitirmeden topluma kurabileceği ilişkiler dizisinin çerçevesini sağlamaktadır. Evrensel çocuk sorunu/hakları kültürel, siyasal, hukuki, iktisadi vb. düzeylerde denetlenecek, sınırlanacak ve yönetimi üstlenecek rızaya dayalı bir hak/sorun olarak genelleştirilmiştir. BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde çocukların korunması, yararı, ayrımcılığı önleme, geliştirme hükmü mevcut koşulları dayatma ve buna uygun değişiklikleri gerçekleştirme çabası olarak değerlendirilebilir. Bunun için öncelikle temel açıklama ve çözüm olmadan hukukça çerçevelenen, sorun odaklı, dar, uzman bakış açısının tartışılması ve aşılması gerekir. Aynı sorunlara yine bilinir teknik cevaplar üretilmesi tartışılan yeni kurumlar oluşturulmasına, yeni uzmanlık alanlarına veya kurumlar arasında ilişkiler eksikliğinden yakınmanın ötesine gitmemektedir. Sorun, bu işleyişi sağlayacak düzenin/çözümün içinde bulunduğumuz dünyayı tartışma dışı bırakmasıdır. Bu nedenle kurumlar boşa dönmektedir. Mevcut düzen odaklı perspektif sonuçta toplum, uygarlık eksensiz temel çözüm arayışından kopuk, yüzeyde kalan sorun ve kurum odaklı çözümler olmaktan çıkmamaktadır. Koşullar üstü, toplum üstü, çıkarlar üstü, farklılaşma üstü olarak empoze edilen bu anlayışı bütün evrensellik iddiasına karşılık Batı merkezlidir. Mevcut denge içinde sorunlara çözüm aranması aktarmaya dayalı mutlak değerleri, tepeden inme kurumsallaşmayı, uzmanlıkları zorunlu hale getirmektedir.

Çocuk Hakları Sözleşmesi ile Çocuk Sosyolojisi eşzamanda ortaya çıkmıştır. Yine burada bir sınırlama ve geçerli imge söz konusudur. Çocukluk “yetişkinliğe geçiş evresi” (sınır 18 yaş) olarak görülmesine rağmen, “gençlik/genç çocuk” giderek “çocuk”tan ayrılmış “Gençlik Sosyolojisi” içinde ele alınmıştır. Çocuk ile “genç çocuk” ilişkisi belirsiz, kaygan ve sorunlu bir zeminde (“masumluğunu yitirdiğinde”), sözgelisi “işçi çocuklar”, “istismar”, “engellilik”, “savaş”, “şiddet”, “suç” gibi koşullar söz konusu olduğunda kurulmaktadır. Bu koşullar dışında ayrıştırılmaktadır. Çocuktan anlaşılan ve çocuk araştırmalarında öne çıkan, akla gelen, masum, romantik, edilgen, “küçük çocuk imgesi” olmaktadır. Bu ayrıştırmanın, parçalanmanın ayrıca tartışılması gerekir. 1960'lar ve 1980 sonrası verili düzen, yeni kültürel ürünler, süreçler ve kimlikler dönüşürken giderek

toplumu marjinalleştirmiştir. Bu özellikle çocuklar/gençler düzeyinde antici, muhalif bir kimliğin gelişmesine neden olmuştur. Bu antilik karşı-kültür biçimindedir. 1960'larda gençler toplum sorunlarıyla ilişki kurmuş, toplumsallaşmada ve siyaset düzeyinde de etkili olmuştur. 1968 bu arayış ve atılımın en uç sınırı ve sonudur. Sonrasında siyaset ve toplumsallaşma düzeyinde bir geriye çekiliş, sinme ortaya çıkmıştır. Sonrasında da karşı/anti kimlik özelliği süreklilik göstermiştir. Ancak düzeni değiştirmede, etkilemekte, aşmakta yetersiz, içe kapalı olduğu için gelecek anlayışı yoktur. Çocuk bakışını küçük ve genç çocukları da içerek biçimde geliştirmek gerekir. Tanım formel olarak gençleri kavraya bile günümüzde yaygın tutum yaş olarak "küçük çocukluğu" belirtmekte adeta gençler ayrı (yetişkin) görülmektedir. Halbuki günümüze çocukluk-yetişkinlik sınırı giderek 21 yaşı, hatta üstünü kapsamaktadır. Çocuklar/gençler 1960'lardan günümüze düzeni değiştirmede etkileri güçlü olmasa da veya etkilenmeye açık olsalar bile yeni dünyanın "aktörleri" olarak öne çıkmışlardır. Bugün bu kesim özellikle medya teknolojileriyle barışık ve bu gücü kullanmaya açıktırlar. Yeni kurguları, yorumları seviyorlar. Bunu bir başka dünyaya kaçmak ve verili gerçeği arkalarında bırakmak yönünde kullanıyorlar. Sorumsuz, tepkici, gerçeğe ilgisiz gibi görünmelerinin bir nedeni budur. Anlamdan kaçarken yeni bir anlam yaratamamaları bir zaaf ama aynı zamanda yeni arayışlara açık olmalarını gösteriyor. Giderek yaşam tazına, eğlenceye, moda, sanata, sinemaya, spora, oyuna, yemeğe, seyahate, sıradışı olaylara vb. olan ilgileri derinleşerek geleceğe, seçici ilgilere, yeni keşiflere açık yaşam tarzı deneyimlerine, tarih, tasarım, sanat, iletişim gibi bilgi alanlarına doğru dönüşüyor. Toplumun ilgi ve beklentilerine yakınlaşıyor. Yeni içerikler geliştiriyorlar. 1960'larda ortaya çıkan karşı kültür ile 1980/90 ve 2000'ler sonrası ortaya çıkan karşı kültür arasında hem süreklilik hem de farklılık vardır. Düzen dışı bu kimlik bir yandan verili düzenin mutlaklaşmasını sağlarken, diğer yandan kendi bağımsız alanlarını yaratmaya açık bir biçimde gelişmiştir. Artık yüzeysel, edilgen "her şey tüketilir", "her şey olabilir", "her şey gider" anlayışı yerine "anti-postmodern" bir tavır öne çıkmaktadır. İçe dönük faaliyetler ve ifadelerin dışa dönük faaliyetlere ve bakışa dönüşmesi yönünde içtenlikli bir eğilim vardır. Bu sürecin alacağı biçim ve sonuçları kendiliğindenliğe, teslimiyete bırakılmadığı takdirde yeni alternatif bakış açılarının gündeme gelmesine imkan verebilir. Sosyolojinin, bu yeni gelişmeleri dışlaması, ciddiye almaması yerine, çocukların/gençlerin yaratıcılığında faydalanması, eleştirilerde bulunması, bu eğilimi güçlendirmesi, karşı çıkışlara sistem düzeyinde öncülük etmesi, yöntemle dayalı yeni bir tutum ve açıklamalarla genişlik ve tutarlılık kazandırması gerekir. Evrensel çocuk bakışını öncelikle çocuklarla/gençlerle birlikte oluşturmak sosyoloji için en geçerli yoldur. Verili düzenden ayrılmış bu

bakış açıcı ve pratiği sosyoloji görüşlerimizin doğrulandığı, sınındığı temel çerçeve olmalıdır. Buna katkıda bulunarak sosyoloji çerçevemizi de genişleteceğiz. Çocuk bakışı henüz tamamlanmış toplumsal bir program, sistematik bir yöntem değildir, sosyolojiye düşen bu yöntemi bulmak yolunda çaba göstermektir.

Çocuk Sosyolojisi ile Çocuk Hakları Sözleşmesi eş zamanlı olarak ortaya çıkması nedeniyle bunun getirdiği sınırlık ve sorunları içinde taşımaktadır. Çocuk Sosyolojisi adının da değişmesi veya yeni bir anlam verilmesi bu anlamda doğru olacaktır. Çocuk sosyolojisi evrensel ve mevcut ilişkiler ve sorunlar içinde tanımlanan, şekillenen birey olarak (bir) çocuğu belirtmektedir, diğer açıklama ve tanımlar, hatta evrensellik de buna uygun ortaya çıkmaktadır. Bunun yerine gelecekle ilişkili bir süreç olarak “Çocukluk Sosyolojisi”nden ve bilgisinden (ihmal edilen veya dışarda kalmış görüntüsü taşıyan gençleri de kapsayacak biçimde) söz etmek daha geçerli bir yaklaşımdır. En azından Çocuk Sosyolojisinden bu anlaşılmalıdır. (Gençler için “Gençlik Sosyolojisi” konusu, sorunları, bakış açısı ve literatürü çocuk sosyolojisinden bağımsız olarak ortaya çıkması ayrıca tartışılmalıdır.) Çocuk haklarının gelişmesi Batı-merkezli, Batı-dışı toplumların da katıldığı bir süreçtir. Batı tarafından çocuk haklarının savunulması elbette iyi bir gelişmedir. Ancak günümüz çocuk hakları anlayışı ve uygulamalarına Batı merkezli mevcut egemenlik ilişkileri çerçevesinde ortaklaşa sahip çıkmanın getirdiği sınırlılık söz konusudur. Sorun mevcut düzen ilişkileri içinde ortaya çıktığı için tüm dünya halklarının katıldığı, ortak bir gelecek perspektifi gereklidir. Çocuk bakışı nasıl bir gelecek ve dünya istediğimizle biçimlenecektir. Yeni bakış açısı ve uygulama mevcut düzene, iktidar ve otoriteye yönelik eleştirel bir çerçeve içinde ortaya çıkacaktır. Bu çocukluk sosyolojisinin de çerçevesi olmalıdır. Bu eleştiri, tarihi ve toplumsal birikim ve potansiyel temelinde çocuk sorunlarının çözümünde Türkiye çocuk/gençlik hareketinin kendi sözünü ve zenginliğini, maddi bir güç olarak ortaya koyma imkanı vermektedir.

Günümüzde Batı bütün dünyayı kapsayacak genişlikte bir görüşe sahip olduğu inancındadır. En azından eline geçirmiş olduğu üstünlükten yararlanarak dünya sorunlarının tanımlanması ve çözümünde kendisine öncülük vermektedir. Batı kendi gücünden ve üstünlüğünden kuşku duymamaktadır. Bu güç ve üstünlüğünü belli kurumların işleyişine ve hukuki belli değer ve kurallara aktarmıştır. Böylece ortaya çıkan sorunlara çözüm getirme yolunu kendi denetiminde tutmaktadır. Batı'nın temel sorunları kendi düzeni ve kimliği ile ilişkili belli haklar, örgütlenmeler düzeyinde ele alması bu nedenledir. Sorunlar mevcut düzenin işleyişini tartışma konusu yapmadan gündelik hayat içinde ortaya çıkan sıradan,

çözümü bilinir, teknik sorunlar biçiminde ele alınarak, operasyonel belli uygulamalara indirgenecektir. Çocuk sorununa olan ilgi ve yaklaşım da bu çerçevededir. Doğu toplumları temel insan kaynağının kendisinden böyle bağımsızlaştırılmasına ve denetiminden çıkmasına izin veren çocuk politikasına karşı şüphe ile bakmaktadır. Bu şüphenin dayanağı olmadığını söylemek de mümkün değildir. Batı dışı toplumlarda geleneksel değerlere bağlanma çabası öncelikle bu yabancılaşmaya, egemen anlayışa karşı oluşu belirleyebilmek içindir. Batı-dışı toplumların haklar konusunda çekingенliğini anlamak gerekir. Çocuk haklarının bütün siyasi yönetimlerden, devletten vb. bağımsız olarak, “devredilemez” haklar olarak tanımlanması, çocukları kendi toplumlarından, devletlerinden yoksun, korumasız bırakmakta ve belirsiz, asgari yaşam koşullarına kadar geri çekilmeleri anlamına gelmektedir. Çocuk haklarının bireysel haklarla sınırlandırılmasının böyle tartışmalı bir yönü vardır. İnsan haklarının bir parçası olan ve evrensel çocuk hakları olarak ilan edilen ilkeler çocuğun korunması, yaşaması, gelişmesi ve katılımı önündeki sosyal, siyasi, kültürel engellerin kaldırılması, dine, ırka, cinsiyete dayalı ayrımcılığın mahkum edilmesi, çocukların her türlü kararlara katılımı ve yararını temel almaktadır. Ancak günümüzde Batı dünya egemenliği çerçevesinde etnik, dinsel, cinsel farklılıkların mutlaklaştırıldığı, evrensel/bütünsel bakış açısının reddedildiği, mutlaklaştırılan çeşitli kimliklerin birbirine karşıt olarak mevzilendiği bir dünya vardır. Bu durumda çocuk hakları mevcut koşullarla uyumsuz, çelişik, koşullar üstü, uygarlık ötesi mutlak değerler olmaktan ileri gitmemektedir. Bunun getirdiği en önemli sonuç toplumların kendi geleceklerini temsil eden en önemli insan kaynağının kendisine yabancılaşması, kendi denetiminden çıkarak bağımsızlaşmasıdır. Toplumların geleceği ve birliği adına esas tehdit budur. Çocukluk tarihi, toplumsal, insani, bütünsel bir olaydır. Çocukluğu/gençliği mevcut düzene eklenen yetişkinliğe bir geçiş evresi yerine tarihsel, toplumsal olarak ortaya çıkan ve geleceği bağlayan bir kimlik oluşumu olarak tanımlamak gerekir. Çocuk haklarından anlaşılması gereken öncelikle (sadece değil) mevcut koşulların dönüştürülmesi ve dünyanın gelecekte alacağı biçimle ilgili olarak geliştirilmesi olmalıdır. Bu açıdan çocuk bakış açısı ve yaratıcılığı geleceğimizi aydınlatıyor.

* Ertan Eğribel

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Sosyoloji Bölümü

ertanegribel@yahoo.com.tr